

KATARZYNA WIĘCEK*

NAUCZANIE RELIGII KATOLICKIEJ
W POLSKIEJ SZKOLE PUBLICZNEJ W KONTEKŚCIE PRAWA
RODZICÓW DO WYCHOWANIA RELIGIJNEGO DZIECI
– ASPEKTY HISTORYCZNE I WYBRANE AKTUALNE PROBLEMY

Wolność religijna, jako jedno z podstawowych praw i wolności człowieka znajduje swoje umocowanie w prawie międzynarodowym oraz krajowym, a jej realizacja jest miernikiem poziomu demokracji w państwie¹. Źródłem wolności jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka. Ewentualne ograniczenia mogą być wprowadzone jedynie w drodze ustawy i tylko wówczas, gdy są konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, lub wolności i praw innych osób, bez naruszania istoty tej wolności². Jeśli chodzi o wolność uzewnętrzniania religii, to art. 53 ust. 5 Konstytucji RP stanowi, iż może być ona ograniczona „jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne

* S. mgr lic., Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: katesw@kul.lublin.pl

¹ A. Łopatka, *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii*, Warszawa 1995, s. 50; K. Warchałowski, *Prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Lublin 2004, s. 1, 79; M. Hucal, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2012, s. 130.

² Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, sprost. Dz. U. z 2001 r., Nr 28, poz. 319).

do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób”.

Wolność religijna może być realizowana zarówno w aspekcie pozytywnym, jako prawo do działania zgodnie z przekonaniami religijnymi, do uzewnętrzniania swej religii lub przekonań, co może dokonywać się w szczególności poprzez „uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie” (art. 53 ust. 2 Konstytucji RP), jak również w aspekcie negatywnym, jako wolność od przymusu w sprawach religijnych, prawo do nieujawniania swych przekonań (art. 53 ust. 6, 7 Konstytucji RP)³.

Przestrzenią korzystania z wolności religijnej jest niewątpliwie szkoła. W artykule zostaną omówione wybrane zagadnienia dotyczące nauczania religii w szkole, będącego formą realizacji prawa do wolności religijnej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniami. Temat zostanie przedstawiony z perspektywy katolickiej. Wybór ten nie oznacza deprecjonowania innych związków wyznaniowych, a wynika jedynie z konieczności zawężenia tak obszernej tematyki. Analizie zostaną poddane przepisy regulujące nauczanie religii w szkole, warunki niezbędne do jej organizowania oraz umieszczanie ocen z religii na świadectwie szkolnym. Na tle obowiązujących przepisów ukazane zostaną również niektóre problemy praktyczne. Wątki historyczne zostały podjęte w celu przybliżenia racji i okoliczności, uzasadniających kierunek zmian w prawie, będących konsekwencją przemian ustrojowych po 1989 r.

I. NAUCZANIE RELIGII A PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECI ZGODNIE Z ICH PRZEKONANIAM

Gwarancje uznawania przez państwo prawa rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi, znajdujemy przede wszystkim w art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka

³ H. Misztal, *Idea wolności religijnej*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 61.

i podstawowych wolności, sporządzonym w Paryżu dnia 20 marca 1952 r.⁴, w Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty sporządzonej w Paryżu dnia 15 grudnia 1964 (art. 5 ust. 1b)⁵, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 18 ust. 4)⁶ oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (art. 13 ust. 3)⁷ otwartych do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., w Deklaracji w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach uchwalonej w Nowym Jorku dnia 25 listopada 1981 r. (art. 5 ust. 1 i 2)⁸ oraz w Konwencji o prawach dziecka przyjętej dnia 20 listopada 1989 r. (art. 14 i 18 ust. 1)⁹. O pierwszeństwie rodziców w wyborze nauczania dla swoich dzieci stanowi również Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r. (art. 26)¹⁰. Biorąc pod uwagę lokalne tradycje, uwarunkowania i potrzeby społeczeństwa, państwa powinny stwarzać w ramach systemu oświatowego warunki umożliwiające rodzicom korzystanie z prawa do wychowania religijnego lub filozoficznego dzieci¹¹. Jedną z form realizacji tego prawa jest nauczanie religii w szkołach, przy czym warto zauważyć, że nie ma jednego modelowego rozwiązania dla wszystkich państw demokratycznych. W tradycji europejskiej wyróżnia się zasadniczo dwie formy nauczania religii w szkołach publicznych: obowiązkową (domniemaną zgody, nauczania zintegrowanego, ponadkonfesyjnego, skierowanego do wszystkich uczniów, chyba że ich rodzice, bądź sami uczniowie, jeśli są do tego uprawnieni, wyrażą odmienną wolę, co często wiąże się z obowiązkiem uczęszczania na inne zajęcia alternatywne) oraz fakultatywną (nauczania rozdzielnego – równoległego, prowadzonego w ramach odrębnych zajęć z religii poszczególnych wyznań, skiero-

⁴ Dz. U. z 1995 r., Nr 36, poz. 175 z późn. zm.

⁵ Dz. U. z 1964 r., Nr 40, poz. 268.

⁶ Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

⁷ Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169.

⁸ Tekst za: *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, oprac. P. Sobczyk, P. Sobczyk, Warszawa 2005, s. 39.

⁹ Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.

¹⁰ Tekst za: *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, s. 23.

¹¹ K. Warchałowski, *Prawo do wolności myśli*, s. 204, 212-213.

wanego jedynie do tych, którzy wyrażają takie życzenie)¹². Obydwa te modele mieszczą się w ramach tzw. „marginesu oceny” władz krajowych i są zgodne z postanowieniami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹³. Zainteresowane podmioty powinny mieć pełną swobodę w decydowaniu o udziale w lekcjach religii, a jeśli konsekwencją rezygnacji z nich jest obowiązek uczęszczania na zajęcia alternatywne, to muszą one mieć charakter neutralny światopoglądowo¹⁴. W szkole publicznej istnieje również zakaz indoktrynacji, czyli systematycznego i natarczywego wpajania idei lub doktryn religijnych, ale również areligijnych, sprzecznych z zasadą pluralizmu¹⁵. Oczywiście jest, że nauczanie danej religii będzie skierowane na ukazywanie jej jako jedynie prawdziwej i słusznej. Jest to dopuszczalne, o ile nie stosuje się niewłaściwego prozelityzmu, polegającego na dążeniu do pozyskania nowych wyznawców jakiejś religii lub idei w sposób naruszający pokojową atmosferę w szkole, czy też obrażający uczucia religijne bądź przekonania innych uczniów¹⁶. Poprzez „indoktrynację” Europej-

¹² L. Garlicki, *Religia a szkoła publiczna (na tle aktualnego orzecznictwa strasburskiego)*, w: *Pro bono Republicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 246-249; M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 223-224; K. Warchałowski, *Nauczanie religii w formie obligatoryjnej w umowach konkordatowych z państwami europejskimi*, „Prawo Kanoniczne” 1997, nr 3-4, s. 203-238; tenże, *Fakultatywna forma nauczania religii w konkordatach z państwami europejskimi*, „Państwo i Prawo” 1998, z. 7, s. 79-91; H. Suchocka, *Nauczanie religii w szkole w świetle konstytucji i ustawodawstwa wybranych państw europejskich*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowski, Lublin 1991, s. 94.

¹³ Ze względu na szeroki margines oceny dla danego państwa, jaki uznaje Europejski Trybunał Praw Człowieka, w przypadku nauczania religii możliwy jest również trzeci model tzw. świecki – zupełny brak lekcji religii w szkole. Zob. M. Hucal, *Wolność sumienia*, s. 41-42. Różne modele obecności nauczania religii w państwach europejskich i pozaeuropejskich prezentuje J. Krukowski, *Podmiotowość rodziców w zakresie religijnego i moralnego wychowania dzieci w ramach edukacji szkolnej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1994, t. 4, s. 136-144.

¹⁴ R. Wieruszewski, *Nauczanie religii w szkołach publicznych oraz finansowanie szkół religijnych w świetle orzeczenia Komitetu Praw Człowieka ONZ*, w: *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondretiewa-Bryzik, Warszawa 2012, s. 173.

¹⁵ T. J. Zieliński, *Zakaz indoktrynacji światopoglądowej w szkolnictwie według wyroku Lautsi przeciwko Włochom*, tamże, s. 68.

¹⁶ L. Garlicki, *Religia a szkoła publiczna*, s. 245-249.

ski Trybunał Praw Człowieka rozumie m. in. uprawianie prozelityzmu wykorzystując słabszą pozycję osoby indoktrynowanej pod względem finansowym, socjalnym czy społecznym¹⁷.

W polskim systemie prawnym u podstaw nauczania religii w szkole publicznej (art. 53 ust. 4 Konstytucji RP) stoi prawo jednostki do wolności religijnej, do uzewnętrzniania swojej religii oraz prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie z ich przekonaniami (art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP)¹⁸. To wola rodziców lub opiekunów prawnych, ewentualnie pełnoletnich uczniów, jest przesłanką niezbędną do włączenia nauczania religii do systemu oświaty¹⁹. Państwo jest jedynie gwarantem realizacji tych praw wolnościowych i nie może ani narzucić nauczania określonej religii, ani też go zakazać, jeśli tego sobie życzą zainteresowani obywatele²⁰. Na respektowanie woli rodziców w kwestii wychowania religijnego dzieci zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z dnia 30 września 1991 r. Rozstrzygając o możliwości pogodzenia nauczania religii w szkole z zasadą świeckości i neutralności, zawartą w art. 2 obowiązującej wówczas ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. *o rozwoju oświaty i wychowania*²¹, Trybunał stwierdził, iż zasada ta nie może być podstawą wprowadzenia obowiązku nauczania religii, ale nie może również oznaczać jej zakazu. Decydującym czynnikiem jest tu wola obywateli i ich prawo do wolności religijnej. „Inne rozumienie tych pojęć oznaczałoby nie neutralność, a ingerencję państwa w wolność

¹⁷ M. Hucal, *Wolność sumienia*, s. 41.

¹⁸ Zob. H. Misztal, *Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2000, t. 1, s. 5-20; K. Warchałowski, *Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami*, „Annales Canonici” 2010, t. 6, s. 57-65.

¹⁹ Art. 12 ustawy z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty* (Dz. U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.); rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. *w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych* (Dz. U. Nr 36, poz. 155 z późn. zm.).

²⁰ P. Sobczyk, *Wliczanie rocznych ocen z religii do średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym*, w: *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 207.

²¹ Dz. U. Nr 32, poz. 160.

sumienia i wyznania obywateli”²². Stanowisko zajęte przez Trybunał Konstytucyjny było odpowiedzią na zarzuty podniesione przez Rzecznika Praw Obywatelskich po wprowadzeniu religii do szkół w roku szkolnym 1990/1991²³.

Możliwość posyłania dzieci do szkół, w których przekazywane są wartości zgodne z wartościami wyznawanymi przez rodziców, jest jedną z form realizacji prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi. W Polsce jedynym okresem, w którym wbrew woli rodziców religia została usunięta ze szkół, był okres tzw. Polski Ludowej. Nawet w trudnych czasach pozostawania Polski pod zaborami i trwającej wówczas walki z Narodem i Kościołem, religia rzymskokatolicka była przedmiotem nauczania w szkole²⁴. Nie do pogodzenia okazała się z wizją materialistycznego wychowania, które miało na celu przygotowanie „świadomych budowniczych socjalizmu”²⁵, ukształtowanych w duchu „socjalistycznej moralności i socjalistycznych zasad współżycia społecznego”²⁶. Celem usunięcia religii z przestrzeni publicznej, również z systemu edukacji, była ateizacja polskiego społeczeństwa, podporządkowanie go totalitarne-
mu systemowi władzy²⁷. Zastraszanie stawiających opór wobec decyzji władz komunistycznych, liczne represje, aresztowania, szykanowanie,

²² Uzasadnienie do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 stycznia 1991 r., sygn. akt K. 11/90, OTK 1991, poz. 2, s. 27-72. Zob. W. Łączkowski, *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie legalności instrukcji MEN dotyczącej powrotu religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowski, Lublin 1991, s. 69-83.

²³ Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 1990 r. dotycząca powrotu religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91 oraz Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 1990 r. dotycząca powrotu religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91 określająca zasady współdziałania z kościołami i związkami wyznaniowymi poza Kościołem katolickim, tekst w: B. Górowska, G. Rydlewski, *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce. Zbiór przepisów i dokumentów*, Warszawa 1992, s. 138-140, 142-144.

²⁴ R. Czekalski, *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Polsce*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole, historia, współczesność, perspektywy*, *Studia Katechetyczne*, t. 7, red. P. Tomasik, S. Dziekoński, Warszawa 2010, s. 110.

²⁵ Preambuła ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju oświaty i wychowania.

²⁶ Art. 1, tamże.

²⁷ Proces eliminacji nauczania religii ze szkół scharakteryzował A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009, s. 37-51.

zwolnienia z pracy, uniemożliwianie awansu oraz nagradzanie i wspieranie tych, którzy okazywali lojalność i zaangażowanie w budowaniu państwa socjalistycznego, to metody tłumienia wszelkich przejawów domagania się przestrzegania podstawowych praw i wolności²⁸. Pomimo przepisów uznawanej przez władze komunistyczne Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., na mocy których nauczanie religii w szkole było obowiązkowe²⁹, Inspektorzy Wydziałów Oświaty, realizując zarządzenia Ministra Oświaty, wprowadzali liczne utrudnienia i zakazy w organizowaniu nauki religii, kary wobec nielojalnych katechetów, groźby i represje wobec rodziców dzieci uczęszczających na naukę religii³⁰. Petycje pisane przez rodziców występujących w obronie nauczania religii w szkole były przez władze państwowe ośmieszane, a wszelkie inicjatywy tłumione przy użyciu środków przymusu³¹. W takiej sytuacji Kościół nie mógł milczeć i zaczął występować w obronie tych, którym prawo głosu odebrano.

²⁸ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 153-163; R. Adamiak, *Represje wobec katechizacji w diecezji katowickiej w latach 1945-1961*, Katowice 2007; M. Palka, *Represje wobec katechizacji w diecezji katowickiej w latach 1961-1989*, Katowice 2007.

²⁹ Art. 120. Dz. U. Nr 44, poz. 267.

³⁰ J. Kordzikowski, *Wskazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego o prawach rodziców do wychowania religijnego dzieci oraz o nauczaniu religii w szkole*, w: *Wychowanie moralne w szkole katolickiej*, red. A. Sowiński, A. Dymer, Szczecin 2003, s. 113.

³¹ Pismo Komitetu Rodzicielskiego Szkoły Podstawowej i Ogólnokształcącej st. liceal. w Rymanowie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Oświaty w Rzeszowie z dnia 29 listopada 1956 r., Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej - APRz), sygn. 21262, k. 116; Informacja Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział do Spraw Wyznań w Rzeszowie z dnia 23 listopada 1956 r. w sprawie przywrócenia nauki religii na terenie woj. rzeszowskiego, APRz, sygn. 20953, k. 97; Pismo PPRN, Referat Wyznań w Jaśle z dnia 21 listopada 1956 r. do PWRN w Rzeszowie w sprawie delegacji ludności żądających przywrócenia religii do szkół, APRz, sygn. 21261, k. 117; Notatka informacyjna [brak daty], APRz, sygn. 20955, k. 6; Notatka do sprawozdania, APRz, sygn. 20955, k. 71; Informacja nr 15 z dnia 16 lutego 1959 r. pt. „Uwagi o działalności kleru w województwie rzeszowskim”, APRz, sygn. 20955, k. 25-27; Sprawozdanie Wydziału do Spraw Wyznań przy PWRN w Rzeszowie za III kwartał 1959 r., APRz, sygn. 20955, k. 68-70, k. 74, za: L. Fiejdasz, *Opór społeczeństwa Rzeszowszczyzny wobec działań Wydziału do Spraw Wyznań*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 13, s. 126-130; Archiwum Akt Nowych, Min. Ośw., Pismo z dnia 2 marca 1952 r. do Biura Skarg i Zażaleń przy Radzie Państwa w Warszawie, sygn. 1801, k. 151; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, PWRN, Informacje dotyczące nauczania religii (1959 r.), sygn. XVII/790, k. 5; Archiwum Państwowe

II. PRYMAS TYSIĄCLECIA W OBRONIE PRAWA DO NAUCZANIA RELIGII W SZKOLE

Szczególnym obrońcą praw Kościoła i człowieka, w tym również obecności religii w szkole, w czasach PRL był Prymas Tysiąclecia kard. Stefan Wyszyński³². Upominał się o należytą ochronę prawa do wolności sumienia i wyznania, uregulowanego w Dekrecie o wolności sumienia i wyznania z dnia 5 sierpnia 1949 r.³³ oraz w art. 82 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r.³⁴, ponieważ w praktyce przysługiwało ono jedynie tym, którzy popierali światopogląd marksistowski³⁵. Zasada równego traktowania bez względu na wyznanie (art. 81 Konstytucji PRL³⁶) nie znajdowała potwierdzenia w praktyce³⁷. Jeśli natomiast chodzi o prawa rodziców do religijnego wychowania swych dzieci, to ówczesne prawodawstwo wprost nie odnosiło się do tych kwestii³⁸. O ich uregulowanie, w imieniu rodziców, dopominali się biskupi polscy³⁹. Wobec pogarszającej się sytuacji społeczeństwa, łamania podstawowych praw, Episkopat zdecydował się na podjęcie dialogu z władzami, mając nadzieję, że zahamuje to falę represji. Dnia 14 kwietnia 1950 r. podpisane zostało *Porozumienie pomiędzy Episkopatem Polski i Rządem Polski Ludowej*⁴⁰. Niestety

w Bydgoszczy, PWRN, Pismo dyrektora liceum pedagogicznego w Tucholi do Wydziału Oświaty w Toruniu, sygn. 1305, k. 203, za: S. Bober, *Walka o utrzymanie nauczania religii w szkołach w okresie Polski Ludowej*, „Studia Elckie” 2012, nr 14, s. 192-193; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół*, s. 154-155, 163.

³² J. Kordzikowski, *Wskazanie kardynała*, s. 94. Już rozprawa doktorska kard. Wyszyńskiego z dziedziny prawa kanonicznego obroniona w 1929 r. zatytułowana była „Prawa rodziny, Kościoła i państwa do szkoły”.

³³ Dz. U. Nr 45, poz. 334.

³⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 1976 r., Nr 7, poz. 36. W tekście pierwotnym opublikowanym w Dz. U. z 1952 r., Nr 33, poz. 232 był to art. 70.

³⁵ H. Misztal, *Okres 1945-1989*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 138, 144-145.

³⁶ W tekście pierwotnym art. 69.

³⁷ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 165.

³⁸ H. Misztal, *Gwarancje prawa międzynarodowego*, s. 6-8.

³⁹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993, s. 164.

⁴⁰ Tekst w: M. Fąka, *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródeł*, Warszawa 1978, s. 27-31.

podjęcie rozmów było przez władze komunistyczne potraktowane, jako doraźny środek uspokojenia protestów społecznych, jako instrument do umocnienia swojej pozycji⁴¹. Nie zamierzano realizować postanowień przyjętych w 1950 r., ani tzw. Małego Porozumienia z dnia 5 grudnia 1956 r.⁴².

Wśród wielu kwestii podejmowanych w porozumieniach znalazły się apele ze strony Episkopatu o poszanowanie woli rodziców i utrzymanie nauczania religii w szkole. W 1950 r. strona rządowa zadeklarowała, że „w razie tworzenia lub przekształcenia szkoły zwykłej na szkołę bez nauki religii, rodzice katolicy, którzy będą sobie tego życzyli, będą mieli prawo i możliwość posyłania dzieci do szkół z nauczaniem religii”, którego władze „nie zamierzają ograniczać”⁴³. W porozumieniu z 1956 r. uznano wprowadzić religię za przedmiot szkolny, ale jedynie nadobowiązkowy. Podkreślono wówczas, że władze szkoły są zobowiązane do umożliwienia nauki religii dla uczniów, których rodzice sobie tego życzą⁴⁴.

Prymas Wyszyński z jednej strony domagał się od władz respektowania prawa rodziców do wychowania dzieci według ich przekonań⁴⁵,

⁴¹ J. Krukowski, *Porozumienia pomiędzy Przedstawicielami Rządu i Episkopatu Polski z 1950 i 1956 r. Znaczenie i realizacja*, w: *Prawo i polityka w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Symposium Prawa Wyznaniowego, Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004*, red. A. Mezglewski, P. Stanisławski, M. Ordon, Lublin 2005, s. 89-90, 92.

⁴² Tekst w: P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1, Poznań 1994, s. 283-284.

⁴³ Porozumienie z 1950, Tamże, s. 8-9.

⁴⁴ Tamże, s. 32-33.

⁴⁵ J. Kordzikowski, *Wskazanie kardynała*, s. 101-102. O determinacji Prymasa świadczą jego osobiste wystąpienia, jak również oficjalne pisma Konferencji Episkopatu Polski, której był Przewodniczącym, podpisane przez jej Sekretarza, np. Memoriał Episkopatu do prezydenta Krajowej Rady Narodowej B. Bieruta w sprawie normalizacji stosunków Kościoła i państwa, 15 września 1946 r., tekst w: P. Raina, *Kościół w PRL*, s. 36-37; *Non possumus*. Memoriał Episkopatu Polski do Rady Ministrów, 8 maja 1953 r., tamże, s. 413-414; List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministerstwa Oświaty w sprawie likwidacji szkół katolickich i nauki religii, 20 kwietnia 1949 r., tamże, s. 147; List Episkopatu Polski do Prezydenta B. Bieruta o sytuacji Kościoła Polskiego, 8 września 1950 r., tamże, s. 254-255; List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań A. Bliedy w sprawie uniemożliwienia nauczania religii w szkołach, 9 marca 1951 r., s. 290; List Sekretarza Episkopatu bp. M. Klepacza do Premiera J. Cyrankiewicza w sprawie nauczania religii w szkołach, 14 maja 1954 r., tamże, s. 461-464; List Sekreta-

z drugiej strony kierował do rodziców liczne zachęty, aby odpowiedzialnie potraktowali religijne wychowanie dzieci, by nie zrzekli się tego wrodzonego prawa, by zweryfikowali środowisko szkolne, w jakim ich dzieci wstają i nie zapisywali ich do szkół, z których religia została usunięta⁴⁶.

Niestety silne represje wobec katechetów, bezprawne zwolnienia i niezatrudnianie nikogo w zamian⁴⁷, wprowadzony w 1958 r. zakaz nauczania religii przez osoby zakonne⁴⁸, wywieranie presji na rodzicach, aby posyłali dzieci do szkół bez nauczania religii, zwłaszcza tych prowadzonych przez Towarzystwo Przyjaciół Dzieci⁴⁹, a ostatecznie całkowite usunięcie religii ze szkół w 1961 r., przyczyniły się do podjęcia przez Episkopat koncepcji organizowania nauczania religii poza szkołą⁵⁰. Również ta działalność miała być podporządkowana nadzorowi resortu oświaty, co budziło sprzeciw Kościoła katolickiego, stającego w obronie autonomii. Bardzo wysokie wymogi higieniczno-sanitarne, przeciwpożarowe, kontrole pomieszczeń, obowiązek składania rocznych sprawozdań, wizytacje punktów katechetycznych, a także

rza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministra Oświaty W. Bienkowskiego w sprawie liczby godzin nauki religii w szkołach, 7 października 1957 r., tamże, s. 600; List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministra Oświaty W. Bienkowskiego w sprawie metod likwidacji w szkołach nauki religii, 4 marca 1959 r., tamże, s. 679-681.

⁴⁶ J. Krukowski, *Stanowisko Kościoła katolickiego w relacji do państwa w sprawie nauczania religii w szkołach*, w: *Nauczanie religii w państwie demokratycznym*, red. J. Krukowski, Lublin 1991, s. 16; *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946-1974*, Paryż 1975, s. 173-176, 208-211, 263, 293, 366-368.

⁴⁷ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe, t. 1: Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1996, s. 269-272.

⁴⁸ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 4 sierpnia 1958 r. w sprawie nauczycieli religii (Dz. Urz. Min. Ośw. Nr 9, poz. 121).

⁴⁹ A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 47. We wrześniu 1951 r. wszystkich szkół bez nauczania religii było już 6260, w tym 314 szkół Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Zob. Przedłożenie Episkopatu Polski do Rządu w związku ze stanem nauczania religii w szkołach, 29 września 1951 r., tekst w: P. Raina, *Kościół w PRL*, s. 312-317; List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministra Oświaty W. Bienkowskiego w sprawie nauki religii w szkołach, 23 stycznia 1957 r., tamże, s. 584.

⁵⁰ R. Czekalski, *Rys historyczny lekcji religii*, s. 120; J. Kordzikowski, *Wskazanie kardynała*, s. 101; Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 19 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych (Dz. Urz. Min. Ośw. Nr 10, poz. 124); A. Mezglewski, *Nauczanie religii w Polsce Ludowej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2000, t. 1, s. 26-31.

restrykcje i groźby stosowane wobec uczestników katechezy, kary aresztu lub grzywny dla księży, którzy nie dostosowali się do obowiązku rejestracji punktów katechetycznych, zakaz nauczania w punktach katechetycznych przez osoby zakonne, to przykładowe działania władz dążących do uzależnienia duchowieństwa i ograniczenia wpływu biskupów na nauczanie religii⁵¹.

III. PODSTAWY PRAWNE NAUCZANIA RELIGII W SZKOŁACH PO PRZEMIANACH USTROJOWYCH W 1989 R.

Zwrócenie uwagi na niektóre momenty z historii Polski, może pomóc w lepszym zrozumieniu aktualnego stanu prawnego oraz sposobu jego kształtowania. Żywo obecne w pamięci narodu akty dyskryminacji ze względu na religię, niewątpliwie uwrażliwiały na tę kwestię podczas stanowienia prawa po przemianach ustrojowych w 1989 r. Jest to zjawisko typowe dla państw, które doświadczyły „nocy totalitaryzmu”, w których wartości chrześcijańskie były usuwane na margines życia społecznego i politycznego⁵². Odwołanie do wdzięczności „za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu” oraz do „gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane”, zawarto również w Preambule do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Zagwarantowanie możliwości nauczania religii w szkole w art. 53 ust. 4 Konstytucji RP oraz art. 12 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisanego w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.⁵³, poprzedziły regulacje ustawowe i podustawowe. W wypracowywanie wspólnego stanowiska Rządu i Episkopatu odnośnie do spraw wyznaniowych, zaangażowana była Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu⁵⁴, która powołana w dniu 5 sierpnia 1949 r.

⁵¹ A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 55-61.

⁵² C. Cardia, *Identità religiosa e culturale europea. La questione del crocifisso*, Torino-Londra-Venezia-New York 2010, s. 74.

⁵³ Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

⁵⁴ Art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej (Dz. U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.).

pod nazwą Komisja Mieszana, po ograniczonej działalności w okresie PRL, wznowiła swe prace dnia 24 września 1980 r.⁵⁵. Wśród podejmowanych tematów dotyczących regulacji stosunków państwo - kościół, znalazły się m.in. składane przez stronę kościelną postulaty poszanowania prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z ich przekonaniami oraz powrotu religii do szkół. Efektem rozmów było przygotowanie projektu ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, który po uprzednim przedłożeniu Radzie Ministrów, trafił do Sejmu, jako projekt rządowy⁵⁶. Ustawa została uchwalona w dniu 17 maja 1989 r.⁵⁷ Rozmowy na temat miejsca religii w systemie oświaty były kontynuowane m. in. w ramach Komisji Wspólnej, która na spotkaniu 27 czerwca 1990 r. uznała za niezbędne, by „państwowe placówki oświatowe zapewniły możliwość pobierania nauki religii przez wszystkich uczniów, których rodzice wyrażają takie życzenia, gwarantując jednocześnie wolność sumienia i wyznania obywateli”⁵⁸. Podczas rozmów nad wejściem religii do szkół podkreślano również wartości etyczne i moralne, które niesie ze sobą wychowanie religijne, co harmonizuje z zadaniami, jakie stawiane są wobec szkoły. Porozumienie strony kościelnej i rządowej poprzedziło przyjęcie stanowiska w tej sprawie przez biskupów zebranych na 240. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniach od 30 kwietnia do 2 maja 1990 r.⁵⁹, potwierdzonego w Liście pasterskim z dnia 16 czerwca 1990 r.⁶⁰ Biskupi poparli ideę powrotu religii do szkół i zwrócili uwagę na potrzebę uwzględnienia tych kwestii w Konstytucji i ustawie oświatowej.

⁵⁵ *Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencji Episkopatu Polski w archiwaliach z lat 1989-2010*, wybór i oprac. naukowe P. Borecki, Cz. Janik, Warszawa 2011, s. 12; H. Misztal, P. Stanisław, *Efektywność dialogu prowadzonego w ramach Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 21-31.

⁵⁶ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo*, s. 170.

⁵⁷ Dz. U. Nr 29, poz. 154.

⁵⁸ *Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu*, s. 44.

⁵⁹ Komunikat z 240. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, w: Pismo Okólne Biura Prasowego Episkopatu Polski, 7-13 maja 1990 r., s. 2.

⁶⁰ Tamże, 25 czerwca-1 lipca 1990 r., s. 3-5.

Równoległe do prac nad ustawą o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przy udziale zwłaszcza kościołów skupionych w Polskiej Radzie Ekumenicznej oraz Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, przygotowywany był projekt ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁶¹, uchwalonej dnia 17 maja 1989 r.⁶² Obydwie te ustawy początkowo wskazywały jedynie na prawo kościołów i innych związków wyznaniowych do wychowania dzieci i młodzieży zgodnie z wyborem dokonany przez ich rodziców. Podkreślono autonomię związków wyznaniowych w organizowaniu nauki religii, natomiast Minister Edukacji Narodowej miał w rozporządzeniu określić zasady i sposób godzenia zajęć szkolnych z rozkładem zajęć z religii. Jako miejsce nauki religii wymienione były punkty katechetyczne oraz inne pomieszczenia udostępnione na ten cel przez osobę uprawnioną. Za takie pomieszczenia uznane zostały przez Ministra Edukacji Narodowej Henryka Samsonowicza sale szkolne⁶³ i w związku z tym, że nowa ustawa oświatowa nie była jeszcze gotowa, wydał on w roku 1990 dwie instrukcje, dotyczące nauczania religii w szkołach: w dniu 3 sierpnia odnośnie do religii katolickiej⁶⁴, a następnie 24 sierpnia odnośnie do innych religii. Były to rozwiązania prawne

⁶¹ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo*, s. 170-171; *Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu*, s. 16.

⁶² Dz. U. Nr 29, poz. 155.

⁶³ Stanowisko to poparł Prokurator Generalny w opinii sporządzonej na potrzeby postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym w sprawie zbadania konstytucyjności przepisów dotyczących powrotu nauczania religii do szkół (Uzasadnienie do orzeczenia TK z dnia 30 stycznia 1991 r.). A. Mezglewski, *Usunięcie i przywrócenie nauczania religii do szkół*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno-Sandomierz 2000, s. 104-105; A. Mezglewski, *Rozwiązania tymczasowe w zakresie statusu lekcji religii oraz statusu pracowniczego katechetów w roku szkolnym 1990/1991*, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989-2009). Analizy - dyskusje - postulaty*, red. D. Walencik, Katowice – Bielsko-Biała 2009, s. 190-191.

⁶⁴ Aprobata dla instrukcji, wyraziła również Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu Polski, apelując jednocześnie do młodzieży, rodziców, dyrektorów szkół, nauczycieli i katechetów o szacunek wobec ludzi o odmiennych przekonaniach. Zob. Komunikat z posiedzenia Komisji Wspólnej z dnia 20 sierpnia 1990 r., w: *Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencji Episkopatu Polski w archiwaliach z lat 1989-2010*, wybór i oprac. naukowe P. Borecki, Cz. Janik, Warszawa 2011, s. 44-45.

o charakterze tymczasowym i już w następnym roku, dnia 7 września, została uchwalona ustawa o systemie oświaty, na mocy której publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców bądź pełnoletnich uczniów (art. 12 ust. 1). Warunki i sposób wykonywania tego zadania przez szkoły określa, wydane na mocy art. 12 ust. 2 ustawy oświatowej, rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych⁶⁵. W rozporządzeniu wskazano wymiar godzin, zasady organizowania lekcji religii i etyki w szkole, umieszczania oceny z tych przedmiotów na świadectwie, prawa i obowiązki nauczycieli religii, nadzór organów szkolnych oraz związków wyznaniowych. Ponadto uczniom uczęszczającym na naukę religii przyznano możliwość uzyskania trzech kolejnych dni zwolnienia z zajęć szkolnych w celu odbycia rekolekcji wielkopostnych. W rozporządzeniu uregulowano również możliwość umieszczania krzyży w pomieszczeniach szkolnych oraz odmawiania modlitwy, przed i po zajęciach, przy zachowaniu taktu i delikatności.

IV. OŚWIADCZENIA ZAINTERESOWANYCH JAKO PODSTAWA POBIERANIA NAUKI RELIGII

Lekcje religii w przedszkolu oraz szkole podstawowej i gimnazjum odbywają się na życzenie rodziców lub opiekunów prawnych, natomiast w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych - na życzenie bądź rodziców (opiekunów prawnych), bądź samych uczniów. Uczniowie pełnoletni podejmują decyzję sami. Trudność może się jednak pojawić wówczas, gdy wola niepełnoletnich uczniów nie zgadza się z wolą rodziców, którzy zgodnie z art. 48 ust. 1 Konstytucji, powinni uwzględnić stopień dojrzałości dziecka oraz wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Ustawodawca nie podaje, według jakich kryteriów należy oceniać stopień dojrzałości dziecka, stąd wydaje się, że każda sprawa powinna być rozpatrywana indywidualnie, a decyzja podejmowana w drodze dialogu. Nie można też zapominać

⁶⁵ Dz. U. Nr 36, poz. 155 z późn. zm. Dalej - rozporządzenie MEN z 1992 r.

o przysługującej rodzicom i opiekunom prawnym władzy rodzicielskiej i o posłuszeństwie, jakie powinny okazywać dzieci pozostające pod opieką rodziców i opiekunów prawnych⁶⁶. Dziecko jest wprawdzie podmiotem prawa do wolności religijnej, jednak to rodzice powinni czuwać nad jego wykorzystaniem, im przysługuje pierwotne prawo do ukierunkowania rozwoju swego dziecka, dla jego dobra⁶⁷. Stanowisko takie potwierdza również deklaracja, którą Polska złożyła ratyfikując Konwencję o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r.⁶⁸ Stwierdzono w niej, że „wykonanie przez dziecko jego praw określonych w konwencji, w szczególności praw określonych w artykułach od 12 do 16 (art. 12 możliwość wydawania opinii, art. 14 wolność religijna), dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną”⁶⁹. Jeżeli natomiast konflikt interesów dziecka i rodziców okazuje się poważny, rozstrzygnięcia sprawy należałoby szukać przed sądem⁷⁰. Możliwa jest również sytuacja, kiedy między rodzicami istnieją różnice zdań w sprawach wychowania religijnego⁷¹. Wówczas porozumienie jawi się jako najlepsze rozwiązanie, jednak w razie jego nieosiągnięcia, nie można wykluczyć również ingerencji sądu⁷².

⁶⁶ Art. 95 § 2 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz. U. z 2012 r., poz. 788, z późn. zm.).

⁶⁷ Art. 14 Konwencji o prawach dziecka; K. Warchałowski, *Prawo do wolności myśli*, s. 219; K. Kubuj, E. Tokarczyk, *Prawa ucznia w prawie oświatowym w świetle podstawowych standardów międzynarodowych*, w: *Prawa ucznia w szkole. Raport z badań*, opr. E. Czyż, Warszawa 1996, s. 148; J. Krukowski, *Podmiotowość rodziców*, s. 134.

⁶⁸ Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.

⁶⁹ Za: M. Bielecki, *Wychowanie dziecka zgodnie z przekonaniem rodziców oraz jego wolność religijna w kontekście orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 3 listopada 2009*, w: *Szkola. Edukacja i wychowanie*, red. A. Balicki, T. Guz, W. Lis, Lublin 2010, s. 44.

⁷⁰ Tamże, s. 44-46.

⁷¹ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo*, s. 281-282.

⁷² M. Bielecki, *Godność dziecka jako przesłanka korzystania z wolności religijnej*, w: *Dziecko. Studium interdyscyplinarne*, red. E. Sowińska, E. Szczurko, T. Guz, P. Marzec, Lublin 2008, s. 253; A. Łopatka, *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Warszawa 2000, s. 80-81.

Warto zauważyć, że składane oświadczenia mogą mieć charakter jedynie pozytywny⁷³ i będąc wyrazem woli uczestnictwa w lekcjach, a nie oświadczeniem w sprawie wyznawanej religii, nie łamią zagwarantowanej w art. 53 ust. 7 Konstytucji RP „zasady milczenia”⁷⁴. Mimo tego, iż przepisy nie wskazują formy, w jakiej wola zainteresowanych powinna być wyrażana, dla celów dowodowych uzasadniona wydaje się forma pisemna. Oświadczenia o woli uczestnictwa w zajęciach powinny być składane zarówno jeśli chodzi o lekcje religii, jak i etyki. Nie można bowiem przyjąć, że nieuczęszczanie na religię automatycznie oznacza chęć brania udziału w zajęciach z etyki⁷⁵.

Ze względów praktycznych oświadczenia, wyrażające wolę uczestnictwa w lekcjach religii, są przyjmowane przez organy szkoły, a nie związków wyznaniowych, ponieważ to szkoła jest podmiotem zobowiązanym do zorganizowania lekcji religii (art. 12 ustawy o systemie oświaty)⁷⁶. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego „organizowanie” tych zajęć oznacza nie tylko umożliwienie ich prowadzenia, ale „odnosi się do spraw formalnych, porządkowych, organizacyjnych, administracyjnych”⁷⁷. W literaturze pojawiają się propozycje, aby zbieraniem deklaracji zajmowały się władze kościelne⁷⁸ lub społeczne organy szkoły, takie jak np. Rada Rodziców czy Rada Szkoły, co mogłyby regulować statuty szkół⁷⁹. Wydaje się jednak, że również praktyka składania oświadczeń woli bezpośrednio nauczycielom czy dyrektorowi szkoły nie narusza zasady milczenia w sprawach religijnych i światopoglądowych, ponieważ, jak to już zostało podkreślone, wyrażają one chęć

⁷³ T. J. Zieliński, *Religia a szkoła*, s. 511-512. Przepis § 3 ust. 3 rozporządzenia MEN z 1992 r., dotyczący obowiązku składania „oświadczeń o rezygnacji”, został zmieniony po tym, jak Trybunał Konstytucyjny uznał go za niezgodny z art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty. Zmiana weszła w życie w dniu 9 września 1993 r. Zob. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 1993 r., sygn. akt U. 12/92, OTK 1993, Nr 1, poz. 9.

⁷⁴ A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 129-130.

⁷⁵ M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 235.

⁷⁶ Tamże, s. 232.

⁷⁷ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 1993 r.; A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 141.

⁷⁸ M. Pietrzak, *Głosa do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 1993 r.*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 8, s. 225.

⁷⁹ A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 131.

uczestnictwa w zajęciach, co niekoniecznie musi być tożsame z wyznaniem danej religii. Z pewnością dookreślenie tych przepisów pozwoliłoby na ujednoczenie praktyki i usunięcie wątpliwości.

V. PRAWO DO ZMIANY OŚWIADCZENIA WOLI

Z prawem do zmiany oświadczenia woli odnośnie do uczęszczania na lekcje religii wiąże się sytuacja, kiedy są one umieszczane w planie zajęć na pierwszej bądź ostatniej godzinie lekcyjnej. Praktyka ta nie znajduje uzasadnienia w podstawie prawnej⁸⁰, a jedynie przywołuje na pamięć okres Polski Ludowej, kiedy proces usuwania religii ze szkół przejawiał się w jej marginalizowaniu i umieszczaniu przed lub po wszystkich obowiązkowych zajęciach⁸¹. W związku z możliwością podejmowania, a także zmiany decyzji o udziale w lekcjach religii (etyki) przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych zauważa się, iż późniejsze rozpoczynanie lub wcześniejsze kończenie lekcji w szkole, staje się motywacją do rezygnacji z uczęszczania na zajęcia nieobowiązkowe. Praktykę tę tłumaczy się zwykle przesłankami organizacyjnymi, jednak z punktu widzenia wychowawczego nie zawsze jest ona korzystna dla rozwoju i kształtowania młodych ludzi, ponieważ sprzyja wyborom łatwym, nieprzemyślanym, wpływającym niejednokrotnie z pragnienia zaimponowania grupie rówieśniczej czy wręcz z niechęci przed podjęciem zobowiązań, z którymi wiąże się wysiłek, zaangażowanie, poświęcenie czasu. W aktualnych regulacjach prawnych brak rozwiązań, które zakazywałyby wypisywania się z lekcji religii w trakcie roku szkolnego z nieuzasadnionych, błahych powodów, a ich istnienie z pewnością sprzyjałoby wychowaniu młodzieży do odpowiedzialności i konsekwencji wobec podjętych decyzji. Wydaje

⁸⁰ Również analiza stanowiska organów strasburskich pozwoliła na uznanie religii za zwyczajny przedmiot nauczania, którego miejsce w planie lekcyjnym jest „takie samo, jak każdego innego przedmiotu”. Zob. K. Warchałowski, *Prawo do wolności myśli*, s. 213.

⁸¹ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 8 grudnia 1956 r. w sprawie nauczania religii w szkołach (Dz. Urz. Min. Ośw. Nr 16, poz. 156.); M. A. Rostkowski, *Kościół wobec procesu laicyzacji szkolnictwa w Polsce Ludowej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1997, nr 30, s. 288.

się bowiem słusznym potraktowanie wyboru zajęć fakultatywnych, jako dobrowolne przyjęcie na siebie zobowiązań, związanych z uczestnictwem w nich. Niestety występujące w praktyce przypadki rezygnowania z uczęszczania na lekcje religii, jeśli stają się masowe, powodują również dezorganizację, aż do skrajnej sytuacji, gdzie zajęcia musiałyby być zawieszane, a warunki umowy o pracę nauczyciela musiałby ulec zmianie. Ze względów organizacyjnych i wychowawczych należałoby zatem przychylić się do postulatu ograniczenia możliwości wypisywania się z religii w trakcie roku szkolnego, do poważnych przyczyn. Wolność religijna obejmuje wprawdzie nie tylko prawo do posiadania, ale również do zmiany swoich przekonań religijnych i światopoglądowych, jednak decyzje te powinny być podejmowane roztropnie, świadomie, dojrzałe, czego nierzadko brakuje uczniom, zwłaszcza tym, którzy stoją dopiero u progu pełnoletności, a już są uprawnieni do składania oświadczeń w sprawie uczestnictwa w lekcjach religii. Trudność może się wiązać z oceną motywów rezygnacji, ale gdyby było oczywiste, że powody są inne niż światopoglądowe, wówczas w statucie szkoły mogłyby być określone działania wychowawcze w stosunku do rezygnującego ucznia⁸². Istnieje w literaturze również pogląd uznający możliwość zrezygnowania w ciągu roku z udziału w dodatkowych zajęciach, jakimi są lekcje religii (etyki), jednocześnie poddający w wątpliwość nieograniczoną możliwość powrotu na nie przed rozpoczęciem nowego roku szkolnego⁸³. Powstające w praktyce wątpliwości wynikają z mało precyzyjnych przepisów, które wskazują jedynie, że wymagane oświadczenie rodziców lub pełnoletnich uczniów ma być wyrażone w „najprostszej formie” i „nie musi być ponawiane w kolejnym roku szkolnym, może być natomiast zmienione”⁸⁴. Niejasność powoduje powstawanie różnych interpretacji i zróżnicowanej praktyki.

⁸² A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 137.

⁸³ T.J. Zieliński, *Konstytucyjne gwarancje obecności religii w polskiej szkole publicznej, w: Pro bono Republicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 513.

⁸⁴ § 1 ust. 2 rozporządzenia MEN z 1992 r.

VI. OCENA Z RELIGII NA ŚWIADECTWIE SZKOLNYM
– SPRAWIEDLIWOŚĆ CZY DYSKRYMINACJA?

Praktyka umieszczania ocen z religii na świadectwie szkolnym ma w polskiej szkole długą tradycję, a przerwana została dopiero w okresie walki reżimu komunistycznego z Kościołem. Na podstawie zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 27 marca 1957 r. w sprawie zmiany regulaminu klasyfikowania i promowania uczniów⁸⁵ zakazano wpisywania ocen z przedmiotów nadobowiązkowych, a zatem również z religii, na świadectwach maturalnych i ukończenia szkoły. Jednak po wydaniu zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 3 grudnia 1958 r. (Nr SO-4673/58) zaczęto wprowadzać nową praktykę, polegającą na tym, że ocenę z religii zabroniono wpisywać zarówno na świadectwach szkolnych, jak również na arkuszach ocen. Zakaz ten wprost odnosił się do przedmiotów nadobowiązkowych, ale miał na celu uderzenie w nauczanie religii⁸⁶.

Po przemianach ustrojowych, nauczanie religii powróciło do szkół, a ocena z tych zajęć znów zajęła miejsce na świadectwie zaraz po ocenie z zachowania⁸⁷. W celu uniknięcia przejawów nietolerancji, na świadectwie w miejscu na ocenę z religii bądź etyki, nie umieszcza się informacji religia jakiego związku wyznaniowego była nauczana, ani czy wpisana ocena jest udokumentowaniem udziału w lekcjach religii czy etyki, czy też jest średnią ocen z obu tych przedmiotów, co również jest możliwe⁸⁸. Ponadto na lekcje religii może uczęszczać również osoba należąca do innego związku wyznaniowego, o ile wyrazi takie życzenie i nie będzie zakłócać przebiegu zajęć. Prawo jednostki do milczenia w kwestiach światopoglądowych, o którym w art. 53 ust. 7 Konstytucji RP, jest zatem zagwarantowane.

W związku z tym, iż w art. 53 ust. 4 Konstytucji RP, na określenie nauczania religii w szkole użyto określenia „przedmiot naucza-

⁸⁵ Dz. Urz. Min. Ośw. Nr 5, poz. 49.

⁸⁶ List Sekretarza Episkopatu bp. Z. Choromańskiego do Ministra Oświaty W. Bieńkowskiego w sprawie ocen z nauczania religii, 4 lutego 1959, tekst w: P. Raina, *Kościół w PRL*, s. 671-672.

⁸⁷ § 9 ust. 1 rozporządzenia MEN z 1992 r.

⁸⁸ Tamże.

nia”, zasadnym wydaje się wystawianie ocen z religii (etyki) tak, jak to ma miejsce w przypadku innych przedmiotów szkolnych, zarówno obowiązkowych, jak i nieobowiązkowych⁸⁹. Ocena z religii nie ma wprawdzie wpływu na promowanie ucznia do następnej klasy⁹⁰, jednak na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniającego rozporządzenie z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych⁹¹, uczniowi, który uczęszczał na dodatkowe zajęcia edukacyjne lub religii albo etyki, do średniej ocen, wlicza się także roczne oceny uzyskane z tych zajęć. Uzyskanie średniej ocen co najmniej 4,75 oraz co najmniej bardzo dobrej oceny z zachowania, skutkuje promocją do klasy programowo wyższej lub ukończenie szkoły z wyróżnieniem⁹². Wydaje się słusznym i wychowawczym docenienie wysiłku i czasu, jaki poświęcają uczniowie wybierający fakultatywne przedmioty dodatkowe. Tym bardziej, że do średniej ocen wliczane są oceny z wszystkich przedmiotów nadobowiązkowych, nie tylko z religii. Trudno zatem zgodzić się z opinią, iż rozwiązania te stanowią formę wywierania nacisku w kwestiach światopoglądowych⁹³, raczej należałoby je postrzegać jako przejaw równego traktowania przedmiotów szkolnych i sprawiedliwego wynagradzania pracy uczniów⁹⁴.

Faktem jest, iż ocenianie udziału w lekcjach religii (etyki) zostało wyłączone z ogólnych przepisów⁹⁵, jednak wydaje się, że nie ma

⁸⁹ T. J. Zieliński, *Konstytucyjne gwarancje*, s. 515; K. Warchałowski, *Prawo do wolności myśli*, s. 213.

⁹⁰ § 9 ust. 2 rozporządzenia MEN z 1992 r.

⁹¹ Dz. U. Nr 130, poz. 906.

⁹² § 20 i 22 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 83, poz. 562 z późn. zm.).

⁹³ P. Borecki, *Konstytucyjność wliczania stopnia z religii do średniej ocen szkolnych*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 9, s. 38-40; M. Pilich, *Ustawa o systemie*, s. 238; T. J. Zieliński, *Konstytucyjne gwarancje*, s. 516.

⁹⁴ P. Sobczyk, *Wliczanie rocznych ocen*, s. 198, 208-209; W. Janiga, A. Mezglewski, *Nauczanie religii w szkołach publicznych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2001, t. 11, z. 1, s. 131-159.

⁹⁵ § 1 ust. 5 rozporządzenia MEN z 30 kwietnia 2007 r.

przeszkód, aby odbywało się na zasadach ogólnych. Wskazanie *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*, aby podstawą do wystawiania ocen była wiedza religijna, umiejętności, aktywność, pilność i sumienność ucznia, a nie jego udział w praktykach religijnych⁹⁶, pozostaje w zgodności z przepisami § 2 ust. 1 pkt 1 i ust. 2 rozporządzenia MEN z 30 kwietnia 2007 r., które stanowią, iż ocenianiu podlegają osiągnięcia edukacyjne ucznia - poziom i opanowanie wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań edukacyjnych wynikających z podstawy programowej i realizowanych w szkole programów nauczania uwzględniających tę podstawę⁹⁷.

Warto również zauważyć, że oceniane przez Trybunał Konstytucyjny rozporządzenie MEN z dnia 13 lipca 2007 r. nie narusza zasady równouprawnienia związków wyznaniowych, równości wszystkich wobec prawa, bezstronności władz publicznych wobec przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych oraz prawa rodziców do wychowania religijnego i moralnego dzieci zgodnie ze swymi przekonaniami. Nikt nie jest zmuszany do udziału w czynnościach religijnych, nie jest również łamana ani zasada świeckości państwa, ani autonomii związków wyznaniowych w sprawach dotyczących programów nauczania religii⁹⁸.

Przepisy dotyczące umieszczania ocen z religii/etyki na świadectwie szkolnym były poddane ocenie również przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu w związku ze sprawą *Grzelak przeciwko Polsce*⁹⁹, która zakończyła się wyprawdzie stwierdzeniem, że doszło

⁹⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, n. 83.

⁹⁷ A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej*, s. 87; P. Tomasik, *Nauczanie religii katolickiej w strukturze polskiej szkoły*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole, historia, współczesność, perspektywy*, *Studia Katechetyczne*, t. 7, red. P. Tomasik, S. Dziekoński, Warszawa 2010, s. 143.

⁹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. akt U. 10/07, OTK-A 2009, Nr 11, poz. 163.

⁹⁹ Wyrok z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie *Grzelak przeciwko Polsce* (skarga nr 7710/02). Tłumaczenie w j. polskim: P. Borecki, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 2, s. 219-250. P. Borecki, *Glosa do wyroku [ETPCZ] z 15 VI 2010 w sprawie Grzelak v. Polska, skarga nr 7710/02 (umieszczanie oceny z przedmiotu „religia/etyka” na świadectwie szkolnym)*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 3, s. 123-129; P. Łącki, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie Grzelak przeciwko*

do naruszenia praw trzeciego Skarżącego z art. 14 w związku z art. 9 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, jednocześnie jednak Trybunał orzekł, że polskich rozwiązań prawnych w tej kwestii „nie można uznać za naruszające art. 14 w związku z art. 9 Konwencji, o ile ocena stanowi neutralną informację o udziale ucznia w zajęciach fakultatywnych prowadzonych przez szkołę” (teza 92). Trybunał negatywnie ocenił stan faktyczny, w którym na ponawiane wnioski rodziców w szkole nie zostały zorganizowane lekcje etyki, a syn państwa Grzelaków podczas lekcji religii, w których nie brał udziału, nie zawsze miał należytą opiekę, ponadto był dyskryminowany przez otoczenie, co jednak w opinii sędziego Björgvinssona, wyrażonej w zdaniu częściowo odrębnym, nie zostało dostatecznie udowodnione. Sędzia zwrócił uwagę, że nie powinno się porównywać podmiotów, które nie są podobne, a jego zdaniem sytuacja uczniów nieuczestniczących w określonych zajęciach nie jest taka sama, jak sytuacja uczniów uczestniczących. Porównaniu powinni raczej podlegać uczniowie, którzy, tak jak Grzelak, nie uczestniczyli w lekcjach religii, ale mają ocenę na świadectwie, ponieważ zorganizowano dla nich lekcje etyki¹⁰⁰. Opinia ta wydaje się słuszna i sprawiedliwa w stosunku do uczniów, którzy podejmują trud związany z uczestnictwem w dodatkowych zajęciach.

Wątpliwości mogą budzić obowiązujące limity uczniów, dla których organizuje się lekcje religii bądź etyki (7 osób danej klasy lub oddziału lub przynajmniej 3 osoby w grupie międzyszkolnej lub punkcie katechetycznym)¹⁰¹, ale są one uzasadniane względami organizacyjnymi i finansowymi państwa¹⁰². Warto również zauważyć, że na świadectwa szkolne mogą być wpisywane również oceny uzyskane z nauczania religii prowadzonego w ramach systemu oświaty, ale organizowanego w grupie międzyszkolnej lub w pozaszkolnym punkcie katechetycznym¹⁰³. Obowiązujący wówczas rygor trzech osób wydaje się możliwy do spełnienia, tym bardziej, że nie muszą być to uczniowie jednej klasy

Polsce (nr skargi 7710/02), „Przegląd Sejmowy” 2011, z. 2(103), s. 194-204; M. Hucal, *Wolność sumienia*, s. 133-134.

¹⁰⁰ P. Łącki, *Glosa do wyroku*, s. 201.

¹⁰¹ § 2 ust. 1 i 2 rozporządzenia MEN z 1992 r.

¹⁰² P. Łącki, *Glosa do wyroku*, s. 201.

¹⁰³ § 9 ust. 4 w zw. z § 2 ust. 2 rozporządzenia MEN z 1992 r.

czy jednej szkoły¹⁰⁴, poza tym, zgodnie z § 2 ust. 4 rozporządzenia MEN z 1992 r., w szczególnie uzasadnionych przypadkach organ prowadzący przedszkole lub szkołę może - na wniosek związku wyznaniowego - przyjąć mniejsze limity, o ile posiada odpowiednie środki na ten cel.

ZAKOŃCZENIE

Po okresie represji władz komunistycznych wobec domagających się nauczania religii w szkole rodziców, uczniów, nauczycieli oraz duchownych, polskie ustawodawstwo, przyjmując standardy państw demokratycznych, w ustawie zasadniczej z dnia 2 kwietnia 1997 r. zagwarantowało rodzicom prawo do wychowania religijnego dzieci zgodnie z ich przekonaniami. Prawo to jest realizowane również poprzez możliwość udziału w lekcjach religii w ramach systemu oświaty. Praktyka ta wpisuje się w długą tradycję polskiego szkolnictwa, w którym religia stanowiła ważny element wychowawczy. Jest ona odpowiedzią na potrzeby społeczeństwa, realizowaną zgodnie z zasadą pomocniczości.

Przepisy dotyczące nauczania religii w szkole wielokrotnie były przedmiotem weryfikacji zarówno przez Trybunał Konstytucyjny, jak i Europejski Trybunał Praw Człowieka. Z pewnością sformułowania niejasne, dotyczące chociażby oświadczeń woli o uczestnictwie w lekcjach religii, możliwości ich zmiany, czy też samych podmiotów uprawnionych do ich składania i przyjmowania, wymagają doprecyzowania, w celu ujednoczenia praktyki, jednak zasadniczy kierunek polskich rozwiązań prawnych został utrzymany.

BIBLIOGRAFIA

Adamiak R., *Represje wobec katechizacji w diecezji katowickiej w latach 1945-1961*, Katowice 2007.

¹⁰⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 maja 1998 r., sygn. akt K 35/97 (Dz. U. Nr 59, poz. 381).

- Bielecki M., *Godność dziecka jako przesłanka korzystania z wolności religijnej*, w: *Dziecko. Studium interdyscyplinarne*, red. Sowińska E., Szczurko E., Guz T., Marzec P., Lublin 2008.
- Bielecki M., *Wychowanie dziecka zgodnie z przekonaniami rodziców oraz jego wolność religijna w kontekście orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 3 listopada 2009*, w: *Szkola. Edukacja i wychowanie*, red. Balicki A., Guz T., Lis W., Lublin 2010.
- Borecki P., *Glosa do wyroku [ETPCZ] z 15 VI 2010 w sprawie Grzelak v. Polska, skarga nr 7710/02 (umieszczanie oceny z przedmiotu „religia/etyka” na świadectwie szkolnym)*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 3.
- Borecki P., *Konstytucyjność wliczania stopnia z religii do średniej ocen szkolnych*, „Państwo i Prawo” 2007, z. 9.
- Cardia C., *Identità religiosa e culturale europea. La questione del crocifisso*, Torino-Londra-Venezia-New York 2010.
- Czekalski R., *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Polsce*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole, historia, współczesność, perspektywy, Studia Katechetyczne, t. 7*, red. Tomasik P., Dziekoński S., Warszawa 2010.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Garlicki L., *Religia a szkoła publiczna (na tle aktualnego orzecznictwa strasburskiego)*, w: *Pro bono Republicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. Borecki P., Czohara A., Zieliński T.J., Warszawa 2009.
- Hucał M., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2012.
- Janiga W., Mezglewski A., *Nauczanie religii w szkołach publicznych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2001, t. 11, z. 1.
- Kordzikowski J., *Wskazanie kardynała Stefana Wyszyńskiego o prawach rodziców do wychowania religijnego dzieci oraz o nauczaniu religii w szkole*, w: *Wychowanie moralne w szkole katolickiej*, red. Sowiński A., Dymier A., Szczecin 2003.
- Krukowski J., *Podmiotowość rodziców w zakresie religijnego i moralnego wychowania dzieci w ramach edukacji szkolnej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1994, t. 4.
- Krukowski J., *Porozumienia pomiędzy Przedstawicielami Rządu i Episkopatu Polski z 1950 i 1956 r. Znaczenie i realizacja*, w: *Prawo i polityka w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego, Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004*, red. Mezglewski A., Stanisław P., Ordon M., Lublin 2005.

- Krukowski J., *Stanowisko Kościoła katolickiego w relacji do państwa w sprawie nauczania religii w szkołach*, w: *Nauczanie religii w państwie demokratycznym*, red. Krukowski J., Lublin 1991.
- Kubuj K., Tokarczyk E., *Prawa ucznia w prawie oświatowym w świetle podstawowych standardów międzynarodowych*, w: *Prawa ucznia w szkole. Raport z badań*, opr. Czyż E., Warszawa 1996.
- Łacki P., *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie Grzelak przeciwko Polsce (nr skargi 7710/02)*, „Przeгляд Sejmowy” 2011, z. 2(103).
- Łączkowski W., *Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w sprawie legalności instrukcji MEN dotyczącej powrotu religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. Krukowski J., Lublin 1991.
- Łopatka A., *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Warszawa 2000.
- Łopatka A., *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii*, Warszawa 1995.
- Mezglewski A., *Nauczanie religii w Polsce Ludowej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2000, t. 1.
- Mezglewski A., *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009.
- Mezglewski A., *Rozwiązania tymczasowe w zakresie statusu lekcji religii oraz statusu pracowniczego katechetów w roku szkolnym 1990/1991*, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989-2009). Analizy - dyskusje - postulaty*, red. Walencik D., Katowice - Bielsko-Biała 2009.
- Mezglewski A., *Usunięcie i przywrócenie nauczania religii do szkół*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. Janiga W., Mezglewski A., Krosno-Sandomierz 2000.
- Misztal H., *Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2000, t. 1.
- Prawo wyznaniowe*, red. Misztal H., Stanisz P., Lublin 2003.
- Misztal H., *Polskie prawo wyznaniowe, t. 1: Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1996.
- Misztal H., Stanisz P., *Efektywność dialogu prowadzonego w ramach Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. Bielecki M., Lublin 2011.
- Palka M., *Represje wobec katechizacji w diecezji katowickiej w latach 1961-1989*, Katowice 2007.

- Pietrzak M., *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999.
- Pietrzak M., *Glosa do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 1993 r.*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 8.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993.
- Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Rostkowski M.A., *Kościół wobec procesu laicyzacji szkolnictwa w Polsce Ludowej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1997, nr 30.
- Sobczyk P., *Wliczanie rocznych ocen z religii do średniej ocen w kontekście wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym*, w: *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, red. Bielecki M., Lublin 2011.
- Suchocka H., *Nauczanie religii w szkole w świetle konstytucji i ustawodawstwa wybranych państw europejskich*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. Krukowski J., Lublin 1991.
- Tomasik P., *Nauczanie religii katolickiej w strukturze polskiej szkoły*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole, historia, współczesność, perspektywy*, *Studia Katechetyczne*, t. 7, red. Tomasik P., Dziekoński S., Warszawa 2010.
- Warchałowski K., *Fakultatywna forma nauczania religii w konkordatach z państwami europejskimi*, „Państwo i Prawo” 1998, z. 7.
- Warchałowski K., *Nauczanie religii w formie obligatoryjnej w umowach konkordatowych z państwami europejskimi*, „Prawo Kanoniczne” 1997, nr 3-4.
- Warchałowski K., *Prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Lublin 2004.
- Warchałowski K., *Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami*, „Annales Canonici” 2010, t. 6.
- Wieruszewski R., *Nauczanie religii w szkołach publicznych oraz finansowanie szkół religijnych w świetle orzeczenia Komitetu Praw Człowieka ONZ*, w: *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. Wieruszewski R., Wyrzykowski M., Kondretiewa-Bryzik L., Warszawa 2012.
- Zieliński T.J., *Konstytucyjne gwarancje obecności religii w polskiej szkole publicznej*, w: *Pro bono Republicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. Borecki P., Czohara A., Zieliński T.J., Warszawa 2009.
- Zieliński T.J., *Zakaz indoktrynacji światopoglądowej w szkolnictwie według wyroku Lautsi przeciwko Włochom*, w: *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. Wieruszewski R., Wyrzykowski M., Kondretiewa-Bryzik L., Warszawa 2012.

THE TEACHING OF CATHOLIC RELIGION IN PUBLIC SCHOOL
IN THE CONTEXT OF THE PARENTS RIGHT TO ENSURE THEIR CHILDREN
RELIGIOUS UPBRINGING – HISTORICAL AND SELECTED CURRENT ISSUES

Summary

This article presents selected aspects of teaching religious education in public schools. The depiction of issues from the Catholic point of view does not by any means deprecate other religious denominations, but merely points to the complexity of the issues. The possibility of organising religious education classes within the framework of the system of education is one of the forms of parents' exercising their right to bring up their children in line with their beliefs, which is confirmed by many Acts of international and domestic law.

In Poland, after the period of Communist rule and fighting the Catholic Church and any manifestations of religiousness, and breaching basic human rights, including the right to a religious upbringing, the system reforms after 1989 brought about changes to legislation, which restored religious education to its place in public schools. Statutory and sub-statutory regulations were confirmed in Art. 53 sections 3 and 4 and in Art. 48 section 1 of the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997. Based on the said regulations parents have the right to the religious and moral upbringing of their children, also through the ability to choose religious education at public school. The legal regulations pertaining to this matter have been repeatedly verified by the Constitutional Tribunal and the European Court of Human Rights in Strasbourg, and despite the necessity to particularise individual regulations, the fundamental direction of Polish legal solutions was maintained, which corroborates its conformity with the standards in other democratic countries.

Thumaczenie: Michał Zawiślak

Key words: religious freedom, parental right to upbringing, teaching religious education in schools

Słowa kluczowe: wolność religijna, prawo rodziców do wychowania, nauczanie religii w szkole